

Besede o ljubezni: ljubezen v filozofiji, literaturi in umetnosti (predgovor)

Dejan Kos, Andrea Leskovec, Špela Virant

Ljubezen je kot temeljna človeška izkušnja vseskozi del literarnega diskurza. Zdi se celo, da se z literaturo vzpostavlja posebno mesto njene obravnave. Ker se ljubezen manifestira kot niz kulturno podedovanih standardnih vzorcev občutenja, razmišljanja, vedenja in govorjenja, je njena opredelitev mogoča le v okviru dane kulturne tradicije in v določenem družbeno-zgodovinskem kontekstu. To hkrati pomeni, da se motiv ljubezni v raznih družbenih in kulturnih kontekstih izraža na različne načine. Govorimo lahko o družbenem pojmovanju ljubezni in o literarni tematizaciji ljubezni.

Za kodiranje ljubezni je značilna posebna razvojna dinamika, ki se ne prekriva v celoti z zgodovinskim, družbenim in kulturnim kontekstom. Po eni strani naj bi to neskladje (po mnenju Rolanda Barthesa) izviralo iz vse večje individualizacije ljubezenskega diskurza, po drugi strani pa iz nenehne nejasnosti ljubezni kot čustva. Zdi se, da je prav slednja bistvena lastnost (literarne) tematizacije ljubezni. Spričo tega se odpira vprašanje, ali literarni ljubezenski diskurz vsebuje univerzalne strukture, ki presegajo njegovo kontekstualno pogojenost. Tematski sklop o obravnavi ljubezni v filozofiji in različnih umetnosti se v osnovi osredotoča na vprašanje njene univerzalnosti. Zanima nas, ali znanstvena obravnava tematike lahko potrjuje naslednje predpostavke, ki nekako veljajo za ljubezensko tematiko v evropskem kontekstu, ali jih je treba modificirati. Sem spadata vsaj naslednja temeljna sklopa: 1. Trditve, ki jih določena družba oblikuje spričo lastnega pojmovanja ljubezni, se pogosto ujemajo na ahistorični ravni – kljub specifičnim metafizičnim, antropološkim, psihološkim, kognitivnim in biološkim utemeljitvam. 2. Zdi se, da je literarnim tematizacijam ljubezni skupno vsaj eno: slabitev družbenih norm (prim. Luhmann).

Tema tematskega sklopa pa ni »ljubezen«, temveč ljubezen kot del literarnega diskurza. Ne sprašujemo se torej, kaj je ljubezen, ampak kako je obravnavana v literaturi, in sicer v najširšem pomenu besede. Drugače rečeno: zdi se, da se v literarnem ljubezenskem diskurzu zgodovinski in nezmogovinski vidiki povezujejo. Po eni strani literatura obravnava ljubezen v njeni odvisnosti od vrednot, norm in navad različnih obdobj, po drugi strani pa poskuša uveljaviti univerzalni jezik ljubezni.

Lahko rečemo, da je od obdobja moderne dalje mogoče zaznati upad tradicionalnih obravnjav ljubezni, ki mu botrujejo številni kulturnozgodovinski in sociološki dejavniki. Odločilna se zdi pri tem skrajna individualizacija (prim. Beck in Giddens). Toda ta upad ne vodi do konca kolektivnih zamisli o ljubezni, pač pa do njihove korenite reprodukcije. Na ta način se neulovljivost koncepta ljubezni sicer še okrepi, vendar se hkrati odpira tudi nov prostor njegove refleksije. K sodobnemu kodiranju ljubezni zato najbrž prispeva tudi pomanjkanje jasnih in zavezujočih pomenov. Je potemtakem vsak poskus govora o ljubezni poljuben? Po drugi strani se pod vplivom (post)moderne pomenskega deficita ljubezen pojmuje kot nov mit, ki pomeni prestopanje mej med individualnim in kolektivnim hotenjem. V zvezi s tem nas je zanimalo, ali obstajajo koncepti ljubezni, ki presegajo tradicionalno in (post)moderno pojmovanje ljubezni in ki bi jih lahko razumeli kot alternative obstoječim konceptom. S tem vprašanjem se je ukvarjal zlasti Bernhard Waldenfels.

Tematski sklop sestavlja deset člankov, ki se delijo v tri skupine. Prva dva članka obravnavata filozofski oziroma teoretski pristop k pojmovanju ljubezni. Sledijo članki, ki obravnavajo literarne reprezentacije ljubezni v posameznih literarnih obdobjih in konkretnih literarnih delih. Sklop sklene skupina prispevkov, ki dano tematiko raziskujejo na stičiščih literature s filmom, likovno umetnostjo in glasbo.

V članku *Odzivna ljubezen* Bernhard Waldenfels razvija svoj koncept responzivne fenomenologije, ki se v nasprotju z intencionalno, eksistenencialno in strukturalno fenomenologijo navezuje na patično razsežnost izkustva. S pomočjo osrednjih pojmov, kot so patos, odziv in *diastasis*, začrta model responzivnosti, ki temelji na določeni vzajemnosti: odzivam se na to, kar se mi dogaja, in sicer na način, ki naj ne bi bil statičen, stereotipski, ampak je vsakič specifičen, kajti izumiti moramo, kako se bomo odzvali, ne moremo pa izumiti, na kaj se bomo odzvali. Alexandru Matei se v članku *Ljubezen kot krepost: Non vouloir saisir ali Utopija naklonjenosti v delu* Fragmenti ljubezenskega diskurza *Rolanda Barthesa* ukvarja s »figuro« ljubezni, imenovano *non vouloir saisir* ali odsotnost želje po posedovanju, ki se staplja s pojmom nevtralnosti. Opisuje razkorak med evropskim afektom (želja po posedovanju) in nevtralnostjo kot nečim, kar Matei imenuje »utopični afekt« in kar je po mnenju avtorja v evropskem kulturnem prostoru nemogoče doseči.

V *Literarnih definicijah ljubezni* se Špela Virant osredotoči na različne poskuse definiranja ljubezni, ki jih najdemo v literarnih besedilih. Posebno pozornost posveča perspektivi, iz katere ljubezen opazujejo, in strukturam, ki jih pri tem uporabljajo. Maja Šabec se v prispevku *Med usmiljenjem in poželenjem: dvorski ljubezenski kodeks v španski književnosti 15. stoletja* osredo-

toča na dvoumno vlogo usmiljenja (*pietas*) kot dejavnika, od katerega je odvisen razplet ljubezenskega procesa. Dvorska etika je v tem vidiku sledila krščanskemu nauku in dami zapovedala usmiljenja dejanja, vendar zgolj ob predpostavki, da moški ne bo zlorabil njenega zaupanja. Maja Šabec pa ugotavlja, kako dvoumna metaforika usmiljenja v ljubezenski dialogih odpira interpretacije, v katerih prevladujejo polteni vzgibi obeh udeležencev. V prispevku *Ljubezen in hrepenenje: absolutna želja od romantike do modernizma* se Peter V. Zima posveti vprašanju romantične ljubezni, ki jo razume kot hrepenenje po odsotnem objektu ljubezni. Na primerih prikaže, kako se motiv večnega hrepenenja pojavlja v izbranih literarnih delih. Primerjava treh pisemskih romanov je v središču prispevka *Iskanje ljubezni v romanih Werther, Jacopo Ortis in Leandros: Primerjalna analiza treh romantičnih pisemskih romanov iz Nemčije, Italije in Grčije*. Avtorja Stefan Lindinger in Maria Sgouridou raziskujeta različna pojmovanja ljubezni v teh delih z ozirom na vprašanje, kako močno sta *Werther* in *Iacopo Ortis* vplivala na *Leandrosa*, ki je bil ključnega pomena za osnovanje nove grške nacionalne literature po ustanovitvi nove nacionalne države. Ljubinka Petrović-Ziemer v prispevku *Družinski ljubezenski diskurz v sodobni nemški dramatik in gledališču* obravnava vprašanje, kako sodobna nemška dramatika naslavlja in uprizarja tematiko ljubezni v smislu družbenih zvez in emocionalnih investicij v tradicionalnih in nekonvencionalnih družinskih strukturah. Ugotavlja, da nemško dramatiko zaznamuje posebno zanimanje za nasilje in eksces in da obstaja težnja po demontiranju mita o zanesljivi družinski ljubezni.

Željko Uvanović v prispevku *Moški, zaljubljeni v umetne ženske: Peščeni mož E. T. A. Hoffmanna, Stepfordske ženske Ire Levina in njune filmske priredbe* osvetljuje t. i. pigmalionizem in ljubezen do lutk ter postopke, ki jih avtorji uporabijo za upodobitev grozljivih okoliščin, v katerih moški, povezani v sovražni zaroti, proizvajajo nadomestke žensk. Za primerjavo poetik dveh umetnikov (José Leonilson in Louise Bourgeois) gre v prispevku Ane Lúcie Beck z naslovom *Krvaveče besede*. Avtorica prikaže, kako umetnika obravnava ljubezen kot metaforo življenja in smrti. Zadnji prispevek tematskega sklopa z naslovom »*Vzemi si k srcu te pesnik: Ljubezen, eros in umetniška produkcija v 19. stoletju* Dominika Pensela rekonstruira konkreten glasbeno-literarni model proizvodnje umetnosti z močjo ljubezni. Pri tem se osredotoči na dela Goetheja, Beethovna in E. T. A. Hoffmanna.